

Braudel i Vilar — dva predstavnika francuske historiografije

MIRJANA GROSS
Zagreb, Jugoslavija

Čitaocima je poznato da je uredništvo ČSP nastojalo pružiti što više obavijesti o suvremenim metodološkim kretanjima u historijskoj znanosti. Zato se pojavila želja da se posredne informacije dopune živom riječi onih historičara koji su otvarali nove putove, izazivali diskusije i uopće imali značajno mjesto u procesu redefinicije historijske znanosti. Uredništvo je zato htjelo posvetiti jedan broj ČSP prijevodima danas već »klasičnih« priloga, od kojih su neki prava prekretnica u razvoju naše znanosti, i na taj način osvijetliti različite metodološke aspekte. To nije bilo moguće, prije svega iz materijalnih razloga. Zato je uredništvo odlučilo da postepeno, prema mogućnostima, objavi prijevod nekih najznačajnijih članaka.

U ovom broju izbor je pao na glasoviti članak prvaka »analističke« struje, tj. francuske strukturalne historije, Fernanda Braudela o »dugom trajanju« i na prilog francuskog marksističkog historičara Pierra Vilara koji je izuzetno važan u obrani historije kao znanosti od stukturalizma.¹ O Braudelu sam već pisala u ČSP.² Zato o njemu želim dati samo one obavijesti koje su najvažnije da bi čitalac mogao shvatiti vrijeme nastanka članka o »dugom trajanju«, njegovu svrhu i posljedice. Braudel pripada »drugoj generaciji« »analista«. Pod vodstvom Luciena Febvrea — uz Marca Blocha — »rodonačelnika« te struje, stvarala se između 1945. i 1956. podloga za uspon i usmjerenje francuske strukturalne historije. No tek kada je nakon Febvreove smrti 1956. Braudel preuzeo vodstvo, utjecaj »analista« naglo se širio u evropskim i američkim historijskim zna-

¹ F. Braudel, *Histoire et sciences sociales, La longue durée*, u: *Isti, Écrits sur l'histoire*, Paris 1969, 41—83. Prvo izd. u *Annales*, 4, 1958, 725—753; Do sada je u nas preveden samo Braudelov članak: *Historija i sociologija*, u: G. Gurvitch ur., *Sociologija*, I, Zagreb 1966, 94—110; P. Vilar, *Histoire marxiste, histoire en construction*, u: *Faire de l'histoire* I, J. Le Goff — P. Nora ur., Paris 1974, 169—209. Upravo je izašao intervju: *Problemi izgradnje socijalne historije*, Sa Pjer Vilarom razgovarao Drago Roksandić, *Marksistička misao* 4, 1982, 189—210 i *Razmišljanja o osnovama nacionalnih struktura*, na i. mj. 211—235.

² O osnovnim metodološkim problemima historijske znanosti na kraju sedamdesetih godina, ČSP 1, 1980, 97—101. Vidi i recenziju Z. Batušića knjige: T. Stoianovich, *French Historical Method — The Anales Paradigm*, Ithaca 1976., ČSP I, 1978, 131—133.

nostima. Pri tom su jednim dijelom bile zaslužne Braudelove izvanredne organizacijske sposobnosti s kojima je mogao zablistati kao direktor Centra za historijska istraživanja god. 1956. osnovane VI sekcije za ekonomsku i socijalnu historiju na École pratique des hautes études (od 1975. École des hautes études en sciences sociales) i kao direktor nove Maison des sciences de l'homme (Kuće za znanosti o čovjeku) a posebno kao urednik Annalesa do 1968. Šezdesete su godine bile nesumnjivo Braudelovo razdoblje. Zato su se oko njega vrtjele brojne diskusije s vrlo širokim rasponom od obožavanja do oštre kritike. Mnogi su njegovi stavovi danas prevladani. To dakako ne mijenja činjenicu da Braudelu pripada izuzetno mjesto u razvoju historijske znanosti jer je bitno utjecao na otvaranje novih putova.³

Članak o »dugom trajanju« ima ključni položaj pri uzletu »analista« i šire od toga značajno je utjecao na konstituiranje »nove« historije. Objavljen je 1958, dakle neposredno nakon što je Braudel preuzeo »vlast« od pokojnog Febvrea. To je poziv na diskusiju s društvenim znanostima uz obranu mogućnosti historije da istražuje društvene strukture a ne samo »događaje«. Kako dugo je trajalo sjećanje na taj poziv vidi se i po tome što ga je Vilar u svom članku iz god. 1974. spominje a još i danas ističe tadašnja Braudelova shvaćanja.⁴

Braudelov je članak jedna od važnih stepenica u borbi protiv »događajne« historije, tj. shvaćanja historije isključivo kao nizanja pojedinačnih, neponovljivih činjenica-događaja, precizno utvrđenih na temelju izvora. Bitka se vodila na dvije fronte: protiv onih historičara koji su se grčevito držali tradicionalne historije i protiv predstavnika ahistorijskih znanosti koji historiju smatraju isključivo svojim skladištem podataka i nastoje gušiti svaki njen uzlet prema istraživanju društvenih struktura. Historičari od zanata koji se žele osloboditi skučenih okvira tradicionalne historije, moraju se prije svega pozabaviti redefiniranjem koncepata *povijesne činjenice* — koja se više ne može shvatiti isključivo kao pojedinačni, neponovljivi događaj, nego i kao složena struktura duljeg vremenskog raspona koja se kreće na širem prostoru — *prostora* — koji povijesnoj činjenici daje drugačiju podlogu kada se ona definira kao struktura a ne samo kao događaj (zato je geografija imala tako veliku ulogu kod analista) — i *povijesnog vremena*. Braudel smatra da bi trebalo pokušati da se društvene znanosti i historija približe diskusijom o »zajedničkom«, tj. o »matematizaciji«, prostoru i dugom trajanju. Ovim se posljednjim bavi njegov članak.

Događajna historija nema problem vremena. Poznaje samo linearno vrijeme sata, po kojem se kreću povijesne činjenice-događaji kao pojedinačni uzroci i posljedice. Braudel je već u svom poznatom djelu o Sredozemlju u doba Filipa II (1. izd. 1949, 2. prošireno izd. 1966) predlagao tezu o tri vremenske razine: »jedva pokretnom« strukturalnom vremenu, društvenom »konjunkturalnom« vremenu i vremenu »događaja« koji se

³ Braudel je zaslužan i za međunarodni projekt o genezi kapitalizma i društvenim preobrazbama 15. do 18. stoljeća, koji izaziva velike polemike, ČSP 1, 1980, 99.

⁴ Problemi izgradnje, n. dj., 200.

brzo kreću na površini dubinskih povijesnih struktura.⁵ U času žestokih sukoba i »imperijalizama« pojedinih društvenih znanosti, Braudel slijedi Febvreove pokušaje sporazumijevanja i suradnje historije i drugih društvenih znanosti upravo u proučavanju povijesnih činjenica »dugoga trajanja«, odbijajući pri tom želju društvenih znanosti da »novu« historijsku znanost vrata na stanje »od jučer«. Braudel kritizira dvije krajnosti ahistorijskih društvenih znanosti koje poznaju ili samo najkraće vrijeme »sadašnjosti« ili samo izvanvremenske matematičke dimenzije i smatraju da su spoznajni rezultati historije beznačajni. Braudel se obračunava s bezvremenskom antropologijom Lévi-Straussa (iako mu se divi) koja je zabljesnula pedesetih godina, te s pokušajima sociologa Gurvitcha da atomizira historiju.⁶ Suprotstavlja se štoviše i Sartreu koji u svojoj kritici beživotnih šablona dogmatskoga marksizma prelazi u drugu krajnost i okreće kotač natrag prema događajnoj historiji.

O Vilarovu članku već sam obavijestila čitaoce ČSP.⁷ Zanimljivo je da autor u svom najnovijem intervjuu sam osvjetljava značenje svoga članka i trenutak kada se pojavio.⁸ Vilar je ekonomski historičar uz ostalo i specijalist za španjolsku povijest 19. stoljeća. I on se kao mladi historičar oduševljavao strujom oko »Annales« za koju i on (kao Braudel i mnogi drugi) kaže da nije jedinstvena škola nego zajedničko usmjerenje određenih historičara prema novom pristupu historijskoj znanosti, koje je, po njegovu mišljenju, proizašlo i od historičara izvan toga kruga. Dogmatski su se marksisti između 1948. i 1953. neopravdano žestoko obarali na »analiste« iako je bilo i korisnih primjedbi. Ta je kritika prestala nakon 1956. kada su se, prema Vilaru, »analisti« počeli povlačiti pred »antihistorijskom« ofenzivom i nisu se izjašnjavali o tada vladajućem marksizmu u obliku Althusserova antihistorijskog strukturalizma.⁹ Ovim člankom Vilar je pokušao pokrenuti »dijalog« s Althusserom. Njegovo je nastojanje vrlo važno jer nije riječ o kritici filozofa (kakvih je bilo više) nego historičara koji govori na temelju svoga istraživačkoga iskustva i poznavanja metodoloških problema. Vilar pri tom ne ulazi samo u kritiku Althusserova ahistorijskog strukturalizma nego i pojednostavnjenih tvrdnji dogmatskog marksizma koje ne proizlaze iz historijskog istraživanja. Budući da usko povezuje praksu s teorijom, kaže da su neki historičari-solidni istraživači više marksisti nego što misle, dok su drugi, koji ne provjeravaju svoje teorije, to manje nego što vjeruju. Iz

⁵ Usp. moju kritiku ovih Braudelovih shvaćanja u: *Historijska znanost*, 2. izd., Zagreb 1980, 198—9. Braudelova koncepcija inspirirana je uz ostalo konjunktturnim ciklusima ekonomista (dugim valovima) o kojima se stalno raspravlja među ekonomskim historičarima. *The Long Run Trends*, izd. 8. međunarodnog kongresa ekonomske historije u Budimpešti 1982, Budimpešta 1982. Usp. i moju informaciju: Osmi međunarodni kongres ekonomske historije — Neka nova kretanja i dostignuća, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 15, 1982, 223—234.

⁶ Usp. *J. Jurčević*, *Ahistorijski strukturalizam C. Lévi-Straussa*, ČSP 1, 1978, 134—141.

⁷ Na putu k budućoj historijskoj znanosti, ČSP 2, 1977, 49—51.

⁸ V. bilj.1.

⁹ Podatke o prevedenim djelima Althussera i polemike oko strukturalizma vidi u: ČSP 1, 1980, 101.

toga i proizlazi Vilarovo temeljno shvaćanje da je prava marksistička historija tek u izgradnji.¹⁰

Vilarov je članak doduše objavljen 1974. u zbirci što su je izdali »analisti«, no ipak počinje sa danas već glasovitim citatom koji je kritička aluzija na tu struju. Smatrao je naime da »analisti« pretjeruju prikazujući svaku sitnu »novost« kao temeljnu »inovaciju«, što podsjeća na reklamu u potrošačkom društvu. Ujedno je isticanjem da se »bilo tko« može nazvati historičarem i marksistom a »bilo što« marksizmom, osudio proizvoljnu upotrebu obaju pojmova u vladajućim ideologijama. Vilar se danas kritički odnosi prema postepenom odustajanju »analista« od »globalne historije« te njihovom okretanju prema istraživanju samo pojedinačnih raspršenih područja, kao i sklonosti prema strukturalizmu, psihoanalizi i ahistorijskim metodama.¹¹ To se odražava i u VI sekciji u kojoj »studijski smjerovi« gube svoje jedinstvo i »historijski duh«. Zato se, prema Vilaru, vraća događajna historija na sveučilišne katedre. Zacijelo je autor mislio slično i u času objavljivanja ovoga priloga ali je odlučno branio »analiste« i samoga Braudela od Althusserova prezira jer je znao da je njihov doprinos razvoju historijske znanosti izuzetan (i da im sam mnogo duguje) i želio je da to strukturalizam pod firmom marksizma primi do znanja a ne da se povodi za antihistorijskim interpretacijama koje su inspirirane Foucaultovim »arheološkim« slojevima vremena bez ikakvog kontinuiteta.¹²

Vilar danas kaže da je u svom »dijalogu« s Althusserom zapravo počeo raspravu o onome što možemo smatrati bitnim. Poznato je mjesto historije kao ideologije u razvoju i »stradanjima« narodâ! Pitanje je sada koliko ona može kao znanost voditi »ka jasnoj viziji budućnosti, koja bi omogućila da se tehnologija stavi u službu čoveka, a ne u službu protivrečnosti među ljudima«. U tom smislu marksističkog historičara prije svega obilježava težnja za »globalnom historijom«, tj. za osvjetljavanjem spletova uvjetovanosti povijesnog razvoja.

Mislim da prijevod Vilarova članka nije samo važan kao poticaj našim historičarima koji sebe vide kao marksiste iako uopće ne razmišljaju o pitanju primjene marksističke metode, da se malo zamisle nad svojim »zanatom«. Članak je koristan i radi one naše žučljivo ahistorijske klime koja ograničava historiju na priču o nedavnim događajima, na ideologiju s isključivom zadaćom da opravda određene današnje vladajuće potrebe i ideologije, i koja utječe na tok neprekidnog izbacivanja historije iz škole. Ni društvene znanosti u nas ne poznaju »novu« historijsku znanost i žele je vratiti na stanje »od jučer«, kako bi rekao Braudel. Ne moramo se tome čuditi jer je naša historija još uvijek »događajna« iako je počela priprema određenih elemenata temelja za »izgradnju« marksističke historije.

¹⁰ Zato vjerojatno i zbirka članaka izašla 1982. nosi naslov: Une histoire en construction. Approche marxiste et problématique conjoncturelle. Informacija prema spomenutom razgovoru s Vilarom, 189.

¹¹ Upozorila sam već na tu tendenciju »serijalne« historije (ČSP 1, 1980, 100—101). Primjer »serijalnog« pristupa: F. Furet, Od povijesti-priče do povijesti-problema, ČSP 1, 1974, 95—100.

¹² V. bilj. 9.

Najzad treba reći da Braudel i Vilar u ovim prijevodima nemaju zajedničko samo to što Vilar 1974. spominje Braudelov članak iz 1958. Braudel doduše nije marksist kao Vilar. Cijenio je Marxa, prije svega, zato što je konstruirao određene »modele« kojima se historičar može poslužiti u svojoj praksi. No kako kaže Vilar, »analistima« i marksistima zajednička su neka usmjerenja. Zato oba autora odbacuju »dogadajnu« historiju kao »zbrajanje« pojedinačnih, neponovljivih događaja, žele »globalnu historiju« koja bi mogla istraživati obuhvatne i dugotrajne povijesne procese i suprotstavljaju se društvenim znanostima kada žele potisnuti historiju isključivo na razinu dobavljača obavijesti za njihove teorije i kada joj ne priznaju znanstvenost. Posebno obojicu povezuje to što ne stvaraju svoje mišljenje na temelju oskudnih obavijesti, istrgnutih iz povijesnih cjelina, nego u skladu sa svojim opsežnim istraživačkim iskustvom, tj. raspravljaju kao historičari od »zanata«. Braudel i Vilar su načistu da nije samo riječ o sukobima oko mjesta i značenja pojedinih društvenih znanosti u cjelokupnoj strukturi znanosti »o čovjeku«, kako »analisti« vole reći, nego o suštinskom pitanju racionalnog snalaženja ljudi kao činitelja u današnjoj povijesti.

Moram napomenuti da sam zamolila prevodioca da radi jasnoće metodološkog iskaza u ovim člancima upotrijebi pojam »historija« za *historia rerum gestarum* (za svako bavljenje prošlošću) a pojam »povijest« za *res gestae* (prošlu zbilju).